

Verantwoording van het project 'De kracht van je stem' voor DBSO, BuSO en Basiseducatie

1 Globale situering van het project

Wetenschappelijk onderzoek wees halfweg de jaren negentig op een verregaand gebrek aan kennis bij de Vlamingen over de staatsstructuur waarin zij leven en de plaats van de overheid daarin. In 'De kennis van de Vlamingen en hun houding tegenover de Vlaamse overheid en haar advertenciacampagnes', een onderzoek uit 1995 uitgevoerd door Bart Cambré, o.l.v. Jaak Billiet en Marc Swyngedouw, vinden we de volgende conclusie : 'Ongetwijfeld zal in de toekomst het onderwijs een centrale rol moeten spelen bij het bijbrengen van de federale logica en de noodzakelijke kennis over de instellingen. Dit moet al op een eenvoudige wijze gebeuren tijdens het secundair onderwijs, zowel in het algemeen vormend onderwijs als in het technisch en beroepsonderwijs. Indien dit uitsluitend in de latere jaren of in het hoger onderwijs zou gebeuren dan zouden de verschillen tussen lager en hoger opgeleiden nog toenemen.'

Daar wilde de Vlaamse overheid iets aan doen. In 1996 financierde ze daarom een educatief project voor democratische vorming. De Vlaamse onderwijsraad coördineerde dit vernieuwingsproject.

De democratische opvoeding die wij voorstaan, geeft kennis en inzichten mee en brengt de noodzakelijke attitudes en vaardigheden bij die jongeren nodig hebben om democratisch te handelen. Het project reikt dus veel verder dan kennis van politieke instellingen en spelregels.

Democratische opvoeding wordt gedragen door dialoog. Het gesprek is de basis voor het samen zoeken naar oplossingen. De school is de plaats bij uitstek om inzicht te verwerven en vaardigheden in te oefenen. De jongeren kunnen er door actief te participeren kennismaken met de democratische spelregels.

'De kracht van je stem' biedt materiaal aan dat de leerkracht naar eigen goeddunken binnen één klas kan gebruiken, maar dat ook als basis en inspiratiebron kan dienen voor een themadag of een projectweek die klassen, graden, en wie weet zelfs scholen samenbrengt.

Op dit moment zijn er materialen ontwikkeld voor de 3de graad basisschool tot en met de 3de graad secundair onderwijs. Er kan dus aan democratische vorming gedaan worden met leerlingen van 10 tot 18 jaar. En dat voor leerlingen van zowat alle niveaus: ASO, KSO, TSO, BSO. Naast het leerlingenmateriaal is er telkens ook een handleiding voor de leerkracht voorzien. Bovendien is er nog een informatiemap met achtergrondgegevens voor de leerkracht verschenen.

Kennis komt in het materiaal sterker aan bod naarmate de doelgroep ouder wordt. Vaardigheden en attitudes komen op de eerste plaats in de 3de graad basisonderwijs en de 1ste graad secundair onderwijs. Voor het materiaal van de eerste graad secundair onderwijs werkt de Vlaamse Onderwijsraad samen met het Centrum Informatieve Spelen. In een educatief spel primeert immers het ervaringsgericht leren en niet het inhoudelijk doorgronden van het thema.

2 Maatschappelijk kwetsbare jongeren en volwassenen

Nagenoeg voor alle relevante doelgroepen in het Vlaamse onderwijs ontwikkelde 'De kracht van je stem' materialen. Vanuit diverse hoeken kwam er een signaal dat het wenselijk zou zijn specifieke materialen te ontwikkelen voor maatschappelijk kwetsbare jongeren en volwassenen¹. De bestaande materialen bleken hier niet zo bruikbaar.

We vinden deze doelgroepen onder meer terug in het DBSO, de deeltijdse vorming, het BuSo of de Basiseducatie, maar ook in andere vormen van onderwijs. Het is een extra uitdaging om voor die groepen een adequaat aanbod op het vlak van democratische vorming te realiseren, precies omdat die mensen vaak te kampen hebben met uitsluitingsmechanismen die verschillende maatschappelijke instellingen hanteren.

De kern van de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid is dat een cumulatie van negatieve ervaringen in de contacten met maatschappelijke instellingen, waaronder de school, de maatschappelijke integratie kan bemoeilijken. Maatschappelijk is er ook de vaststelling dat de kansen op inkomensverlies door ziekte, werkloosheid of voortijdig overlijden vandaag anders zijn gespreid over de bevolking dan vroeger. Dit zou onder meer komen omdat handelingsbekwaamheid en kwalificatie steeds belangrijker zijn geworden voor de ontwikkelingskansen die individuen in onze samenleving krijgen. Onze samenleving is getekend door een kloof tussen hoog- en laaggeschoolden.

Deze sociologische realiteit bepaalt het individuele traject dat een persoon aflegt doorheen de maatschappelijke instellingen en de kijk die hij heeft op de samenleving. De ervaren leefomstandigheden hebben een sterke invloed op de attitudes die zijn handelen bepalen. Hij kan een gevoel van wantrouwen ontwikkelen tegenover allerlei maatschappelijke instellingen. Dat kan nog worden versterkt door ervaringen van lotgenoten, de peergroep.

Het zijn niet alleen de sociale condities waarin jongeren en cursisten leven, die relevant zijn voor het ontwikkelen van een gevoel van wantrouwen, maar ook de condities en de gevoelens waarmee medeleerlingen of –cursisten leven.

3 Maatschappelijk kwetsbare groepen en (maatschappelijke) waarden

Deze levensvoorwaarden en de waarneming ervan doen bij mensen overlevingsstrategieën ontstaan waarbij ze het maatschappelijke en democratische bestel in vraag stellen. Die groep ontwikkelt een specifieke subcultuur.

Die maatschappelijk kwetsbare jongeren en volwassenen neigen naar een meer autoritair samenlevingsmodel, hechten veel belang aan het individu en materiële waarden, staan afwijzend tegenover culturele diversiteit en wantrouwen het politieke bestel.

Deze mensen zien niet in hoe ze de samenleving zouden kunnen veranderen en kunnen moeilijk overweg met verstoringen van een bestaande orde. Dit wijst erop dat

¹ T. VANDEN EYNDEN, *Het ervaringsleren voor maatschappelijk kwetsbare plattelandsjongeren*, - Welwijs, jr. 12, nr. 4 (2001), p. 17-22; K. PELLERIAUX, *Demotie en burgerschap*

deze groepen het gevoel hebben dat regels op zich belangrijk zijn. Bovendien hebben ze het moeilijk met sociale contacten buiten hun peergroep.

Als een subcultuur dominant is in een bepaalde groep is het aannemelijk dat niet-maatschappelijk kwetsbare jongeren gesocialiseerd worden door hun medeleerlingen. Het is voor een individu moeilijk om zich buiten de groep te plaatsen. Dat heeft voor gevolg dat als in een bepaalde onderwijssector een kerngroep drager is van een subcultuur dat voor gevolg kan hebben dat mensen die niet lijden onder achterstelling zich toch zo positioneren.

4 Maatschappelijk kwetsbare groepen in het onderwijs: naar een betere omschrijving van de doelgroepen

We vinden maatschappelijk kwetsbare groepen in verschillende onderwijssegmenten. Het DBSO, het BuSO OV 3 en de Basiseducatie zijn educatieve voorzieningen die nogal wat maatschappelijke kwetsbare mensen opvangen. De doelgroepen vertonen gemeenschappelijke kenmerken.

Maar er zijn ook verschillen. Zo zijn onder meer de contexten waarin de volwassenen uit de Basiseducatie leven en leren duidelijk verschillend van die van de jongeren uit het DBSO en BuSO.

Er bestaat ook een heterogeniteit binnen de doelgroepen op zich. Het profiel en het leervermogen van leerlingen in de verschillende opleidingsvormen van het BuSO verschilt. De Basiseducatie telt zowel cursisten die nog maar pas de schoolbanken verlaten hebben met vermoedelijk een profiel dat vergelijkbaar is met dat van leerlingen uit DBSO, BuSO of OV 3 als autochtone laaggeschoolden, allochtonen die al langer in België verblijven en anderstalige nieuwkomers. Het is niet mogelijk om het hele spectrum van die doelgroepen met gelijkaardige materialen te benaderen. Daarom dringt zich een verdere afbakening van de doelgroep op.

De materialen voor het BuSO zijn bestemd voor de kwalificatiegraad van opleidingsvorm 3 en voor het aanvullend buitengewoon onderwijs van het BuSO. Leerlingen uit OV 4 kunnen immers gebruik maken van andere, bestaande materialen. Voor leerlingen uit OV 1 en OV 2 is een specifieke aanpak aangewezen.

We opteren ervoor om de problematiek van inburgering niet expliciet mee te nemen bij de ontwikkeling van materialen. Alleen het onderdeel 'Ik tel mee in de school van mijn kind' richt zich op de eerste plaats tot anderstaligen. Het is immers wenselijk om vanuit een geëigende aanpak om te gaan met politieke vorming en opvoeden tot burgerzin van anderstalige nieuwkomers. De overheid werkt ook aan een specifiek beleid inzake inburgering.

5 Een specifiek aanbod van leerervaringen op de maat van deze doelgroepen

Maatschappelijk kwetsbare jongeren en volwassenen zijn eerder wantrouwig tegenover het politieke bestel. Het is dus een hachelijke onderneming om precies voor die groepen materialen te ontwikkelen voor democratische opvoeding en opvoeden tot burgerzin. Het thema ent zich op maatschappelijke problemen en op een subcultuur die de school of het centrum in ruime mate overschrijden. Daarom

stellen leerkrachten en educatieve medewerkers vast dat democratische opvoeding en burgerzin geen populaire onderwerpen zijn bij die doelgroepen. Die thema's roepen bij de cursisten extreme reacties op en zorgen voor een polarisering in de groep.

5.1 Didactische principes

Daarom vullen we in dit project het concept 'democratische vorming en burgerschap' in op een specifieke manier die probeert rekening te houden met de eigen kenmerken van de doelgroep. De onderwijsleersituaties spelen daarom mee in op de ontwikkeling van zelfvertrouwen, zelfwaardering, zelfwaardegevoel en zelfinzicht. Uit de omschrijving van de kenmerken van de doelgroep blijkt immers dat gevoelens van achterstelling sterk inspelen op de houding ten aanzien van maatschappelijke instellingen. Werken aan democratische opvoeding voor deze groepen zal gericht zijn op zelfbeeld, persoonlijkheidsvorming en sociaal-communicatieve vaardigheden. Die zijn cruciaal en ondersteunend voor integratie in de samenleving. In die zin hebben de materialen een emanciperend opzet.

We opteren er daarom voor om ervaringsgericht leren te hanteren als een belangrijke component voor democratische opvoeding voor deze doelgroepen. We omschrijven ervaringsgericht leren als het verwerven van ondersteunende kennis, attitudes en vaardigheden over jezelf en je omgeving door eigen waarneming en deelname in concrete situaties en door daarover systematisch te reflecteren onder begeleiding. We vertrekken vanuit concrete ervaringen die worden geordend en waarover cursisten nadenken. Deze reflectie kan leiden tot nieuw handelen. Het ervaringsgericht leren speelt ook in op kenmerken van mensen die eerder handelingsgericht zijn ingesteld dan cognitief. De materialen zijn daarom niet gericht op analytische intelligentie. Cognitieve elementen komen enkel aan bod als ze ondersteunend zijn om vaardigheden te verwerven. Cognitieve elementen worden ook ingebed in de concrete leefwereld van de doelgroep. De herkenning van problemen en probleemsituaties is voor die groepen een einddoel.

Ervaringsgericht leren stelt specifieke eisen aan materialen:

1. Actie en reflectie

De materialen omvatten een activiteit of een ervaring waarover wordt gereflecteerd. De materialen zetten jongeren en volwassenen aan tot nadenken over de ervaring of de activiteit. Die nieuwe inzichten en vaardigheden zullen weer concreet vertaald worden naar de dagelijkse realiteit. Stilstaan bij ervaringen, waarnemingen en gevoelens en zeker de formulering van werkpunten en leersituaties op maat vergen een adequate begeleiding.

2. Duidelijkheid en inspelen op de realiteit

- De activiteiten en lesmomenten zijn vertaalbaar naar situaties in het dagelijkse leven. De doelstellingen van het leermoment zijn duidelijk en begrijpbaar voor de cursisten, met een afgelijnd begin- en eindpunt.
- We stellen vast dat politiek ver buiten de leefwereld van die mensen ligt. De materialen houden rekening met die realiteit en sluiten zo nauw mogelijk aan bij de leefwereld en de beleving van de doelgroep. De leerinhouden zijn functioneel voor de dagelijkse leefwereld van de jongeren en cursisten (microniveau). Van hieruit worden waar mogelijk linken gelegd naar het

mesoniveau (de bredere gemeenschap) en naar de samenleving in zijn geheel (het macroniveau). Je kunt ook spreken van concentrische cirkels waarbij de directe leefomgeving in het midden ligt en de grote samenleving in de buitenste ring. Die ringen staan niet los van elkaar. Wat bijvoorbeeld in je buurt gebeurt, beïnvloedt je persoonlijke gezinssituatie. Beslissingen op een hoger echelon genomen kunnen dan weer grote gevolgen hebben voor je eigen woonomgeving.

In de leefsfeer 'Ik tel mee in mijn vrije tijd' inventariseren de cursisten eerst hun eigen invulling van de vrije tijd (microniveau). Daarna komt het verenigingsleven (mesoniveau) uitgebreid aan bod. Het begrip 'verzuiling' (macroniveau) wordt kort even aangeraakt.

3. Succeservaringen

Belangrijk is dat de cursisten het gevoel krijgen dat ze iets betekenen. Dat verhoogt de motivatie, versterkt het zelfbeeld en de zelfwaardering.

- Essentieel is dat de begeleider ervoor zorgt dat het eindresultaat van de inspanningen duidelijk en haalbaar is.
- Belangrijk hierbij is dat de actieve werkvormen die we hanteren, cursisten met verschillende vaardigheden en verschillende vormen van intelligentie in voldoende mate aan bod laten komen. Uit het project over coöperatief leren blijkt immers dat leerrendement recht evenredig is met de betrokkenheid van de cursisten in de groep en de intensiteit van het interactieproces. Daarom zijn de werkvormen gericht op het verhogen van de status van elke cursist in de groep.

4. Uitdaging en intensiteit

Een ervaring is een uitdaging die appelleert aan de vaardigheden van de betrokkenen. Ze moeten een inspanning leveren, grenzen aftasten en verleggen. De meest effectieve leeractiviteiten blijken die te zijn waarin de cursist actief bezig is.

5. Solidariteit en gezamenlijkheid

De cursisten doen ervaringen op in groep. Ze ontwikkelen sociaal-communicatieve vaardigheden. Collectieve feedback op het handelen is belangrijk. Dit veronderstelt ook dat de leerkracht/educatieve medewerker zich op een emanciperende manier opstelt, met name door te vertrekken van de doelstellingen, die de groep voorop stelt, en door roldoorbrekend deel te nemen aan het groepsgebeuren. Een dergelijke houding houdt rekening met het wantrouwen van de cursisten ten aanzien van maatschappelijke instellingen.

6. Keuzemogelijkheden en eigen verantwoordelijkheid

De leersituaties laten keuzemogelijkheden en appelleren aan de verantwoordelijkheid van de cursist. De cursisten ervaren individueel en/of als groep de gevolgen van de keuzes die ze gemaakt hebben.

Daarom werken we naast materialen ook aanbevelingen uit die zich richten op de schoolcultuur als dusdanig. Het creëren van succeservaringen, ervaringsgericht werken en emanciperend omgaan met de cursisten overstijgen immers het specifieke niveau van de groep en de leersituatie.

5.2 Doelen

We opteren dus voor vaardigheids- en ervaringsgericht onderwijs. Democratisch kunnen handelen in diverse concrete contexten primeert op een gedetailleerde kennis van de politieke instellingen. Die keuze vormt het uitgangspunt van alle materialen van 'De kracht van je stem'.

We formuleren telkens drie globale doelen:

- situaties herkennen en beoordelen die te maken hebben met concrete (mensen)rechten en adequaat hierop inspelen
- democratische waarden kunnen herkennen, beoordelen en ernaar handelen
- de rol als burger kunnen herkennen, beoordelen en ernaar handelen

Meer concreet ingevuld gaat het om het volgende:

Vaardigheden: de cursisten kunnen

1. schendingen van kinder- en mensenrechten herkennen bij zichzelf, bij anderen, in groepen en in de samenleving
2. opkomen voor eigen rechten en die van anderen. Hierbij kunnen de cursisten een gerichte keuze maken uit de mogelijke oplossingen
3. gedachten, gevoelens, meningen en keuzes verwoorden en hulp vragen
4. feiten en meningen onderscheiden
5. in discussies het woord nemen en hun standpunten verwoorden en onderbouwen met argumenten
6. overleggen en onderhandelen
7. samenwerken in groep met respect voor verschillen tussen mensen
8. zich oriënteren op een waaier van mogelijkheden
9. gericht informatie inwinnen over hun rechten en die van anderen
10. gericht informatie opvragen bij overheden en instellingen
11. een geldige stem uitbrengen

Attitudes: de cursisten

1. brengen respect op voor kinder- en mensenrechten
2. zijn bereid zich in te zetten voor de eigen rechten en die van anderen
3. zijn bereid gericht te luisteren naar anderen en gepast te reageren
4. zijn bereid de inbreng van anderen ernstig te nemen
5. zijn assertief. De cursisten kunnen een gewenste positie verwerven, behouden en versterken
6. tonen respect voor de standpunten en argumenten van anderen

7. aanvaarden dat algemeen geldende regels en afspraken nodig zijn om het samenleven van mensen vlot te laten verlopen, zowel op micro- als op meso- en macroniveau
8. zijn bereid om de regels van de democratische rechtsstaat toe te passen op het werk, op de school/ in het centrum, in het gezin, de vrije tijd en de politiek
9. zijn zich bewust van de impact van politieke en maatschappelijke instituties op het dagelijkse leven

Ondersteunende kennis: de cursisten

1. weten dat mensen en kinderen rechten hebben die algemeen aanvaard zijn door een verdrag, maar dat die rechten ook geschonden kunnen worden
2. kennen informatiemogelijkheden en eerstelijns hulpverlening (rechtshulp, welzijn, werk, ...) in diverse leefsferen
3. kennen verschillende kanalen voor inspraak in diverse leefsferen
4. verwerven inzicht in de besluitvorming in diverse leefsferen
5. herkennen het verschil tussen democratie en dictatuur en ze kennen voor- en nadelen van een aantal vormen van democratie
6. kennen de elementaire instellingen van ons democratisch bestel

6 Opbouw van het materiaal

Bij voorkeur vertrekken we dus vanuit concrete contexten, met name de leefwereld van de jongeren en cursisten. Waar mogelijk worden uitweidingen gemaakt naar het meso- en macroniveau. Daarom delen we de leerinhouden in in vijf onderdelen, die vijf leefsferen weergeven van de jongeren/cursisten:

- ik tel mee op het werk
- ik tel mee op de school (van mijn kinderen)
- ik tel mee in het gezin
- ik tel mee in de vrije tijd
- ik tel mee in de politiek

Binnen elk geheel komen de volgende thema's aan bod:

- opkomen voor rechten en naleven van plichten
- democratisch handelen
- participatie en het opnemen van je rol als burger

Deze vijf gehelen kunnen als een geheel of afzonderlijk worden aangeboden.

We hanteren, waar dit kan, actieve werkvormen. In de materialen wordt rekening gehouden met het feit dat de leerlingen minder taalvaardig zijn. Visuele elementen zijn daarom sterk aanwezig.